

DONESKI K ZGODOVINI RIBNICE IN OKOLICE V SREDNJEM VEKU

BOŽO OTOREPEC

Najdbe iz prazgodovinske in zlasti rimske dobe v Ribnici in okolici dovolj zgovorno pričajo o že zelo stari — čeprav sorazmerno redki — naseljenosti tega področja.¹ O dokaj živahnem prometu pa pričajo ceste in pota, ki so v rimskem obdobju — pa tudi že preje — vodila tod mimo dalje proti jugu do Kolpe ali pa na Notranjsko.²

Slovenska poselitve je sledila naravno starim potom in zajela predvsem že naseljene kraje z obdelanimi polji in njivami. Toda čeprav kaže Dolenjska med Savo, Gorjanci in zgornjo Krko močno naselitev, pa je bilo področje Ribnice prvotno nekoliko slabše naseljeno. Slovenci so le počasi prodirali v velike gozdove, ki so se razprostirali od Ribniške doline in Suhe krajine na severu pa vse tja do Kolpe na jugu ter od Loške doline na zahodu pa do Bele krajine na vzhodu. Naseljevali so se ob obrobni predelih kasnejšega nemškega ozemlja že pred nemško kolonizacijo, niso pa se naseljevali v gozdovih okoli izvirov Kolpe in v Kočevskem Rogu. Zelo na redko so kolonizirali dolino Črmošnjice. Le od Ribnice so prodrli nekoliko globlje v obširne gozdove vse tja do obrobja kasnejšega mesta Kočevja. Od tridesetih let 14. stoletja se začne tod obsežna ortenburška kolonizacija, ki do konca tega stoletja od ribniške in loške strani naseli Kočevsko.³ To je bila še v 13. stoletju obsežna gozdnata pokrajina, ki je s Poljanami in Kostelom spadala pod obširno ribniško gospostvo.⁴

Krajevno ime Ribnica je nedvomno že zelo staro. Ko se leta 1220 prvič omenja v ohranjeni listini, ima že obliko »Rewenicz«, konec srednjega veka pa že ponemčeno »Reiffnitz«.⁵ Podoben razvoj imena je imela koroška Ribnica, kraj ob Vrbskem jezeru, jugozahodno od Celovca. Ta se prvič omenja že leta 977 kot Ribniza, ok. 1150 kot Riuniz, leta 1171 kot Ribuenicz, sredi prve polovice 13. stoletja kot Riuentz, sredi stoletja Rivenz in Reyuenz oz. Reivenz, leta 1283 pa že kot Reifenicz in 1326 končno kot Reyffnitz.⁶

Ribnica naj bi pomenila vodo z ribami,⁷ oziroma področje voda, rek in potokov, v katerih je dosti rib.

Tako je razumljivo, da je Ribnica prvotno označevala celo pokrajino, enako kot verjetno tudi Vinice in Poljane. Raztezala se je po mnenju M. Kosa nekako od Žlebiča pa do Dolenje vasi, v njej pa so ležale številne vasi. Med najstarejše je šteti tiste, za katere je bilo že leta 1241 rečeno, da leže v »pokrajini Ribnica« (in contrata Reifenitz): oba

Zapotoka, Vinica, Sušje, Breg, Gorenja vas, Goriča vas, Dolenja vas in Hrvača.

Ob robih ribniškega ozemlja so kraji, katerih imena že kažejo na kasnejši nastanek v gozdnih predelih kot na primer Gorenji in Dolenji Lazi in Preska (= preseka).⁸

Po mnenju L. Hauptmanna naj bi krajevno ime Hrovača oziroma Hrvača kazalo na naselje Hrvatov.⁹

Jedro kolonizacije tega področja je bilo nedvomno v Ribnici, ki je ležala med Gorenjo in Dolenjo vasio, podobno kot je to bilo pri Logatcu. Na nemško kolonizacijo kažejo krajevna imena kot Nemška vas (1417 Payersdorf, tj. Bavarska vas), Breg (1241 Williginrein), Goriča vas (1241 Weichartsdorf) ter nekateri kasnejši kočevski priimki.¹⁰

Najstarejši gospodarji Ribnice so bili po danes znanih zgodovinskih virih Turjačani. Leta 1220 je Engelbert Turjaški dal v fevd bratom Karlu, Rupertu in Albertu iz Loža, iz koroške rodbine Vovbrško-Strmških »vas Sodražico, ki leži v Vinici, to je v našem gospostvu v Ribnici« (Stoidrasicz villam que iacet in Weinicz scilicet in dominio nostro in Rewenicz) z vsemi pravicami in koristmi, vodami, gozdovi, ki leže do meja Loža, z izjemo pašnikov in drugega. Bratje iz Loža pa so zato Turjačanu vrnili tri kmetije v Brežah, ki so jim bile zastavljene za 12 mark, njegovi ženi pa so podarili še drugih 12 mark denarja.¹¹

Gospostvo Ribnica je bilo torej v tistem času last, verjetno dedna last oziroma alod Turjačanov.¹²

V nekaterih starejših pa tudi novejših publikacijah zasledimo trditev, da je bila Ribnica turjaška že leta 1082 in da se takrat tudi prvič omenja v zgodovini.¹³

Ta trditev temelji na podatku iz tako imenovane turjaške rimane genealogije, ki je bila sestavljena šele leta 1584, sklicujoč se na listine iz 11. stoletja, ki naj bi bile takrat na Turjaku.¹⁴

Ta rimana genealogija oziroma rodoslovje Turjačanov pripoveduje, da so leta 1057 živeli na Turjaku bratje Konrad, Adolf in Pilgrim. Leta 1067 se je Konrad poročil z Barbaro iz Finkenberga in zgradil Gornji Turjak. Leta 1081 je umrl. Dve leti pozneje — torej 1083, po nekaterih pa 1082 — je njegov sin Konrad (star kvečjemu 15 let) vzel za ženo Katarino iz Žovneka, ki mu je rodila sina Pilgrima in s katero je živel skupaj 24 let. Nato ima genealogija podatke, da je ta Konrad dobil desetino v Ribnici (»Herr Con-

radt Reiffniz zehende bekham»), a brez vsake navedbe leta. Iz tega so nekateri sklepali, da je Konrad dobil desetino v Ribnici kot doto ob poroki s Katarino Žovneško, to je leta 1083, oziroma 1082 pri drugih, kar naj bi bila tudi doslej najstarejša znana omemba Ribnice.

Že Franc Kos je v tretjem zvezku svojega Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku negiral vrednost teh podatkov, ker zanesljivi zgodovinski viri ne poznajo ne omenjenega Konrada, ne njegovih bratov Adolfa in Pilgrima.¹⁵ J. Gruden je nato v recenziji tega zvezka Gradiva menil, da ne gre obsojati vsake trditve, ki je vsaj verjetna, čeprav se ne da izpričati z listinami iste dobe in kot primer navedel omenjeno turjaško genealogijo iz 1584, ki naj bi temeljila na starih listinah iz turjaškega arhiva, kot je rečeno v uvodu te genealogije. Nato je F. Kos v svojem sestavku »O najstarejših Turjačanih«¹⁶ še enkrat zavzel stališče do omenjene genealogije. Poudaril je, da je bila sestavljena v istem stoletju, v katerem so mnogi »historiografi« na debelo izmišljevali zgodovinske dogodke. Genealogija omenja, da zajema iz listin, ki so bile tedaj na Turjaku, vse potrjene s »pedschafft vnd sigillen«, toda če so se ohranile tiste iz 13., 14. in 15. stoletja, zakaj se ne bi ohranile tudi listine iz 11. in 12. stoletja? Schönleben in Valvasor nič ne poročata o teh starih listinah, tudi ne, da so se izgubile. Tudi v kopalni knjigi iz 18. stoletja ni teh najstarejših listin. Osebe, ki so omenjene v genealogiji, se ne omenjajo v nobenem drugem zanesljivem viru iz istega časa. Grad Finkenberg, od koder naj bi bila Barbara, ki naj bi se 1067 poročila s Konradom Turjaškim, je v srednjeveških virih neznan. Tudi žensko osebno ime Barbara je v tem času še neuporabljano, saj ni niti enkrat omenjeno v skoraj 4500 objavljenih listinah iz tega časa, v »modo« je prišlo šele v 15. stoletju. Tudi ime Adolf je v rabi šele od 13. stoletja. Katarina iz Žovneka, s katero naj bi se poročil Konrad II. leta 1082 oz. 1083, je enako nemogoča, saj se Žovneški prvič omenjajo šele leta 1173,¹⁷ sam grad Žovnek pa je bil zgrajen verjetno šele med leti 1130 in 1139.¹⁸ F. Kos na koncu meni, da omenjena genealogija iz 1584 v njegovih očeh za 11. in 12. stoletje nima prav nobene zgodovinske vrednosti in da zgodovina ne pozna za 11. stoletje nobenega Turjačana. Prvi je Engelbert, ki ga omenjajo listine iz let 1162, 1177 in 1178. F. Kos je sicer nekako spregledal dejstvo, da je omenjena rimana genealogija nastala res šele leta 1584, toda očitno na podlagi genealoških podatkov iz starejše dobe — se-

veda enako izmišljenih in netočnih. Kajti že na grbovni plošči, vzdani še danes na Turjaku, ki govori o ponovni zidavi gradu po potresu 1511 za Trojana Turjaškega leta 1520, najdemo že podatek, da je grad začel zidati Konrad Turjaški leta 1067.¹⁹ Torej je morala neka genealogija Turjačanov biti znana že tedaj.

Kako napačno so tolmačili podatke celo iz ohranjenih originalnih listin, naj pove še naslednji primer. Anton Skubic, marljivi, toda žal strokovno veliko premalo podkovani zbiratelj zgodovinskega gradiva za Ribnico, prinaša v svoji Zgodovini Ribnice in ribniške pokrajine o njeni najstarejši zgodovini tole: »Sovneški so odstopili Ribnico ter pristavi na Vinicah in v Sodražici, torej troje posestev, Turjaškim leta 1082. Tega leta se je poročil Konrad Turjaški (1067—1107) s Katarino Sovneško, ki mu je prinesla za doto omenjena tri posestva.«²⁰ V resnici pa, kot smo videli, govori rimana genealogija samo o desetinah v Ribnici in nič o načinu pridobitve. Podatek o omenjenih treh krajih je dejansko vzet iz originalne pergamentne listine iz leta 1220, ki smo jo omenili že zgoraj in s katero je Engelbert Turjaški podelil v fevd Loškim »vas Sodražico, ki leži v Vinici, to je v našem gospostvu v Ribnici«! Regest te listine, toda pod napačnim datumom 1227, prinaša že J. L. Schönleben leta 1681 v svoji genealogiji Turjačanov tudi z napačno navedbo vsebine, namreč da je Engelbert Turjaški prodal Loškim »gospostva Vinico, Sodražico in Ribnico« (dominia Weinitz, Stodrasitz & Reiffnitz).²¹ Iz podelitve v fevd je nastala torej kar prodaja, iz ene vasi Sodražice, ki je ležala v (pokrajini?) Vinica v turjaškem gospostvu Ribnica, pa so nastala kar tri gospostva! Tudi desetine v Ribnici iz leta 1082 gredo verjetno na rovaš Schönlebna, ki je v omenjeni genealogiji prvi trdil, da je Katarina Žovneška prinesla Konradu II. te desetine v Ribnici kot zastavo za 600 ogl. mark dote.²² Verjetno pa je tudi ta podatek prikrojen po listinah od 8. maja 1241, ki sta bili nekoč v turjaškem arhivu. Obe sta bili izdani na isti dan v Perovem pri Kamniku, ko je bil tam avstrijski vojvoda Friderik Bojeviti. S prvo listino je Konrad I. Žovneški predal svojemu zvestemu (vazalu) Herbordu Turjaškemu vso desetino, ležečo v pokrajini Ribnica (in contrata Reifenitz), in sicer v dveh vaseh, imenovanih Zapotok, in v drugih vaseh kot Vinica, Sušje, Breg, Gorenja vas, Goriča vas, Dolenja vas in Hrvača, kar vse je imel on v fevdu od oglejskega patriarha Bertolda. V drugi listini pa mu je podelil v fevd vso desetino v Dobropolju, Ribnici in Velikih Poljanah, tudi fevd oglejskega pa-

triarha.²³ Milko Kos je domneval, da je šlo tudi tu za tri enote, bodisi za tri fare (desetine!) ali za tri pokrajinske enote.²⁴

Mogli bi torej reči, da je omenjena turjaška rimana genealogija iz 1584 nastala na osnovi neke starejše turjaške genealogije, morda še izpred leta 1520, sestavljene iz napačno branih, razumljenih in interpretiranih listin kasnejšega 13. stoletja s Turjaka ter dodajanjem izmišljenih osebnih imen, žentev in letnic. Izpričano zgodovinsko dejstvo je, da je bila Ribnica kot pokrajina leta 1220 gospostvo Turjačanov, po Hauptmannovem mnenju njihov alod. Po smrti Konrada, verjetno sina Engelberta Turjaškega, je bila Ribnica darovana Ogleju, ta pa jo je podelil med leti 1245 in 1248 v fevd Ortenburžanom. Visokosvobodni Turjačani so torej v prvi polovici 13. stoletja obubožali in bili že vsaj leta 1241 ministeriali Žovneških, kasneje pa Španhajmov.²⁵

Ko si leta 1263 Friderik in Henrik Ortenburška z dedno pogodbo, sklenjeno ob posredovanju njunega fevdnega gospoda Ulrika III. Španhajmskega, razdelita vso rodbinsko posest, prejme Henrik na Kranjskem poleg gradov Jama in Kamen na Gorenjskem tudi gradova Čušperk in Ribnico s posadkami, imetjem in vsem pripadajočim, kar je ležalo med Kolpo in Soro. Takrat se torej prvič izrecno omenja ribniški grad Ortenburžanov.²⁶

Izza te omembe nam viri precej časa molče o Ribnici. Šele leta 1303 najdemo poleg goriških ministerialov na Dolenjskem kot Hmeljniškega, Višnjegorskega, Črnomaljskega in Žumberškega omenjenega tudi nekega Pelegrina iz Ribnice,²⁷ morda tamkajšnjega oskrbnika. Drug Ribničan, neki Tesec, je bil 1327 »officialis et antarius« v Ložu.²⁸ Kramar Leo iz Ribnice je 1343 kupil od Turjačanov desetino od deset in pol kmetij »v Dobropolju v okolici Bruhanje vasi«, ki je bila še vedno fevd Žovneških, sedaj grofov Celjskih.²⁹ Ta nekoč žovneška desetina v »pokrajini Ribnici« je bila 1343 predmet spora med Ortenburžani in Turjačani.³⁰ Leta 1384 je oglejski patriarh Filip znova podelil v fevd Hermanu Celjskemu med drugim tudi to desetino v Ribnici,³¹ enako 1389 patriarh Johannes in 1425 patriarh Ludvik.³²

Ribnica je bila za Ortenburžanov sredi 14. stoletja že pomembno gospodarsko in upravno središče. Priče neke listine iz leta 1340, ki je bila zapisana in izdana zelo verjetno v Ribnici, so bili na primer grof Oton Ortenburški, vitez Friderik Chatter s Čušperka, gospod Lilian, vikar v Ribnici, ter ortenburški vitezi Bertold Švab, Hajncel iz Rovt, Bertold iz Dan ter Vulfig, imenovan Mrav-

lja (Amayz).³³ Bertold Švab je tri leta kasneje imel v Ribnici zaprtega v ječi po nalogu Ortenburžanov viteza Rutliba Hmeljniškega, ki ga je izpustil šele, ko sta z bratom Lovrencem obljubila, da se ne bosta maščevala grofom, še posebno pa ne Švabu.³⁴

Leta 1350 najdemo v srednjeveških listinah prvo omembo Ribnice kot trga. Z listino od 1. julija 1350, izdano »ze Reyfnicz im marcht« je Tristan iz »Sajevca v Ribnici« prodal Ortenburžanom 16 kmetij v Poljani ob Kolpi.³⁵ Ribnica je torej kot rezultat gospodarskih gibanj tistega časa, pa tudi zaradi politično-upravnih teženj Ortenburžanov dosegla določeno krajevno avtonomijo z delno samoupravo, vse seveda v okviru tamkajšnjega ortenburškega gospostva.

Listina od 19. marca 1352 kaže v določeni meri pomen Ribnice kot ortenburškega politično-upravnega središča. Takrat je bila v trgu sklenjena in izdana ženitna pogodba med grofom Dionizom II. iz Krupe in grofico Ano, sestro grofov Otona in Friderika Ortenburških, v kateri je Krupski nakazal ženi za 1000 mark oglejskih pfenigov jutrnje v zastavo razno posest, med drugim pol Starega gradu, pol Otočca in drugo.³⁶ Grof Oton je bil večkrat v Ribnici, tako na primer leta 1372.³⁷ Tu je po Valvasorju leta 1374 tudi umrl.³⁸ Tudi njegov brat grof Friderik je bil ponovno v Ribnici,³⁹ kjer se med drugim omenja leta 1384 njegova hiša (»in domo habitationis nostre in Reyfnicz«),⁴⁰ morda pa je s tem bil mišljen ribniški grad. Leta 1397 srečamo prvič omenjenega viteza Hermana s Čušperka kot ortenburškega oskrbnika v Ribnici (»pfhleger in der Reyffienicz«).⁴¹

Kot fara se Ribnica omenja sorazmerno pozno. V seznamu cerkvenih desetin iz leta 1296 ribniške fare še ni najti,⁴² enako ne v onem iz okoli leta 1350.⁴³ Leta 1340 je vendarle že omenjen vikar v Ribnici,⁴⁴ a cerkev sv. Štefana omenja prvič šele listina od 3. aprila 1353, ko je vitez Nikolaj Kaul s Čušperka prodal kmetijo na Mali gori v šmarski fari vitezu Vulfigu, imenovanem Mravlja iz Ribnice, ki jo je kupil za večno luč v cerkvi sv. Štefana za blagor duše pokojnega brata Ulrika in njegove žene Vulfilte.⁴⁵ Za farno organizacijo je pomembna listina oglejskega patriarha Ludvika od 1. maja 1363. V njej najprej pravi, da je zvedel, da so bila v gozdovih fare sv. Štefana v Ribnici, ki so bili dotlej neobljudeni in neobdelani, zgrajena mnoga naselja, gozdovi spremenjeni v njive in sezidane nove cerkve v Kočevju, Poljanah, Kostelu, Osilnici in Gotenici in ena v Kranjski gori. Nato podeli Ortenburžanom, ker ležijo te nove cerkve v njihovem gospostvu in deželskem sodišču,

patronatne pravice nad temi cerkvami, duhovnike pa podredi matični cerkvi v Ribnici, ki prejme pravico vmestitve na te podružnice.⁴⁶ Očitno je torej ribniška fara prvotno obsegala tudi Kočevsko. S to listino se je cerkvena organizacija prilagodila novemu stanju, nastalem z ortenburško kolonizacijo tega področja.

Že leta 1366 se omenja tudi bratovščina na oltarju sv. Jurija v farni cerkvi sv. Štefana v Ribnici, ki je to leto kupila za vzdrževanje večne luči kmetijo v Radljeku.⁴⁷ Za vso farno cerkev je skrbela posebna bratovščina sv. Štefana.⁴⁸ Leta 1372 je zastavil ribniški tržan Mihael svojo kmetijo v Ratju oltarju sv. Treh kraljev v farni cerkvi sv. Štefana, ležečem na levi strani cerkve in to za posojenih 12 mark beneških šilingov. Kmet Pavel je moral od kmetije letno odrajtovati eno marko šilingov in 20 šilingov, za kar je moral nabaviti olje za osvetlitev oltarja. Mihael si je pridržal pravico do odkupa kmetije ali zamenjave za drugo, grof Oton Ortenburški pa je dal kot fevdni gospod k tej zastavi svoje soglasje in pečat na listino.⁴⁹

Ribniški župnik Nikolaj se 1383 omenja kot osebni kaplan grofa Friderika Ortenburškega.⁵⁰ Po njegovi smrti leta 1389 je grof Friderik prezentiral patriarhu za ribniškega župnika Urbana iz Loža,⁵¹ ki se je 1405 poravnal s Stično glede neodvisnosti Ribnice od stiške fare Št. Vid.⁵² Leta 1404 se omenjata dve kmetiji last ribniškega farovža, celo v oddaljeni Šmarati pri Ložu.⁵³ Iz 1492 imamo podatek o ribniški bratovščini Rešnjega telesa, lastnici desetini v Hrovači.⁵⁴

Pomemben dokument predstavlja lista iz leta 1377, s katero je grof Friderik uredil vprašanje dedovanja grofije Ortenburg v primeru, da bi umrl brez dedičev; najprej ga nasledi bratranec škof Albreht iz Trienta, za njim pa grofje Herman Celjski starejši, njegov sin grof Herman mlajši in nečak grof Viljem. Med ortenburško posestjo se izrecno omenja tudi grad Ribnica skupno s trgov, ki je bil delno zastavljen materi grofici Ani Ortenburški. V tej listini se omenjata kot ortenburška trga tudi še Radovljica in Poljane.⁵⁵

Tako so Ribnico in vsa ostala ortenburška posestva po smrti zadnjega Ortenburžana leta 1418 podedovali grofje Celjski.⁵⁶ Ker je dolenska posest Ortenburžanov veljala kot fevd Ogleja, je patriarh Ludvik leta 1425 podelil sedaj Hermanu Celjskemu Ortnek, Ribnico, Kočevje, Čušperk, Poljane, Kostel in drugo nekdanj ortenburško posest.⁵⁷

Novi fevdni gospodje so v ribniški farni cerkvi že leta 1427 na novo ustanovili in postavili nekdanji oltar sv. Trojice, toda sedaj

posvečenem Mariji in sv. Mohorju in Fortunatu, zaščitnikoma oglejskega patriarhata, in ga bogato obdarili, med drugim tudi s »hišo ob vodi blizu mostu, kupljeno od Glaviča«, v kateri naj bi stanoval kaplan nove ustanove.⁵⁸

Nekdanja ortenburška posest v Ribnici in okolici je popisana v fevdni knjigi Celjskih iz let 1436—1456, v kateri so zabeležene fevdne podelitve te posesti. O samem ribniškem trgu najdemo v njej le malo podatkov.⁵⁹

Po tragičnem koncu grofov Celjskih leta 1456 je vsa njihova posest prešla na Habsburžane. Grad in zemljiški urad v Ribnici so odtlej upravljali razni cesarski oskrbniki, leta 1457 najdemo tu Andreja in Jurija Lambergerja.⁶⁰ Andrej Lamberger je imel Ribnico s srednjim in dolnjim uradom v zakupu tudi v letih 1462—1466, ko mu je cesar Friderik III. odobril, da sme del denarja porabiti za popravilo gradu v Ribnici, ki ga upravlja v cesarjevem imenu.⁶¹ Leta 1470 pa je Andrej Hohenwarter namesto dotlej zastavljene Metlike dobil v oskrbo ribniški grad (»geslosz Reffnycz«).⁶²

Ribnica je bila v srednjem veku sedež deželskega sodišča, do 1418 ortenburškega, ki je bil sodni fevd Ogleja.⁶³ Listino iz 1417 o poravnavi med Marjeto Čušperško in Jurijem Turjaškim je pečatil Viljem Kompoljski »ta čas sodnik v Ribnici.«⁶⁴ Trški sodnik se omenja izrecno šele konec srednjega veka in to kot »iudex oppidi Raiffinię«.⁶⁵

Od listin, ki bi vsebovale prodajo nepremičnin v trgu, ni nobena ohranjena ali znana. Tako tudi nimamo nobenega pričevanja o morebitnem srednjeveškem trškem pečatu in z njim v zvezi običajno uporabljanim trškim grbom. Valvasor nam v svoji Slavi sicer prinaša med kranjskimi trškimi grbi⁶⁶ tudi ribniškega, »govorečega« s svojo podobo: v rdečem polju bela poševna prečka z modro ribo, vendar je ta nastal zelo verjetno šele v njegovem času. Morda ga je Valvasor sam posnel po grbu viteza Friderika iz koroške Ribnice, ki ima v grbu poševno valovnico tudi z ribo.⁶⁷ Dejstvo je namreč, da še leta 1580, ko so »cela soseska in občina trga Ribnica« vložili na deželnega vicedoma prošnjo v zvezi s tedenskim in letnima sejmoma ter mitnino za popravilo cest, ni na tej vlogi nobenega trškega pečata.⁶⁸

Med znamenitostmi srednjeveške Ribnice sodi nedvomno tudi znana ribniška šola. O tej šoli, ki naj bi jo obiskoval sedem let (1407 do 1414) nam poroča švabski kronist Burkhart Zink, nečak takratnega goteniškega župnika pisarja Martina Zinka.⁶⁹ Ohranjenih ali doslej znanih podatkov o njej v listinskih virih

ni. Od šolanih prebivalcev Ribnice se poleg župnikov omenja na primer leta 1405 javni notar Gašpar, sin Bernarda iz Ribnice,⁷⁰ ki pa je verjetno bil tudi duhovnik. Grof Herman Celjski je 1427 ob ustanovitvi novega oltarja v ribniški farni cerkvi prezentiral za prvega kaplana domačina Jurija iz Ribnice,⁷¹ ki se je morda šolal na domači šoli. Edini konkretniji znani podatek o ribniški šoli v srednjeveških virih je omemba »šolmoštra« Jakob iz Ribnice (»Jacob schuelmaister in der Reyffnitz«) v oporoki ribniškega oskrbnika Andreja Lambergerja iz leta 1473.⁷² Morda je ta Jakob istoveten s kasnejšim ribniškim župnikom Jakobom Čušperškim iz let 1481 do 1490.⁷³

Kljub dejstvu, da so v 15. in 16. stoletju Turki na svojih roparskih pohodih mnogo-krat divjali mimo Ribnice, tako v smeri Ljubljane kot tudi Cerknice in Logatca,⁷⁴ pa nam Valvasor poroča, da je bil ribniški trg — vsaj v njegovem času, to je v drugi polovici 17. stoletja — popolnoma neobzidan in odprt na vse strani. Domnevati moremo, da so se tržani ob bližajočih se turških napadih zatekli v ribniški grad, ki je bil verjetno dovolj velik in utrjen, da jih je obranil najhujšega. Vsaj Valvasor trdi, da ribniškega gradu Turki niso nikoli zavzeli, čeprav so trg mnogo-krat opustošili.⁷⁵ O turških pustošenjih priča med drugim tudi nalog cesarja Maksimilijana I. kranjskemu vicedomu Juriju z Brda leta 1509 na prošnjo podložnikov iz okolice Ribnice, da jim pošlje pomoč v žitu.⁷⁶

V zvezi z začetki ribniške trgovine z leseno oz. suho robo, naletimo večkrat na trditev, da je cesar Friderik III. podelil Ribničanom pravico do proste trgovine z živino, platnom in lesenimi izdelki.⁷⁷ Ta trditev pa ni povsem točna. Cesar Friderik III. je namreč z listino, izdano 23. oktobra 1492 v Linzu, sporočil meščanom Kočevja, da je vsem podložnikom kočevskega zemljiškega urada — posredno torej tudi Ribničanom — zaradi škode, ki so jo utrpeli od turških napadov, in da bi bile kmetije bolje obdelane in zasledene ter bi se redno plačeval davek, dovolil, da smejo s »svojo živino, platnom in drugim, kar sami vzgojijo in pridelajo« (mit irem vieh, leinwat und anderm so sy ertziehen und erarbeiten) trgovati na Hrvaško in drugam ter to vnovčiti, toda le do preklica.⁷⁸ Šlo je torej takrat le za začasen ukrep v pomoč vsem podložnikom na Kočevskem, ki pa je s potrditvami v 16. in 18. stoletju postal osnova tamkajšnjega krošnjarstva.⁷⁹

Kot smo videli, se nikjer izrecno ne omenja lesena ali suha roba, temveč le kmečki pridelki oz. izdelki. O trgovini z leseno robo slišimo šele kasneje v prvi polovici 16. sto-

letja.⁸⁰ Pač pa je iz prepovedi cesarja Maksimilijana I. iz leta 1496 znano, da so se trgovci skušali izogibati Ljubljane in tamkajšnjih mitnin, carin in naklad tako, da so šli po »neobičajni« cesti skozi Ribnico in Kočevje ter dalje na Hrvaško; ker pa so Ljubljančani takrat zaradi turških napadov in požara utrpeli veliko škodo, je cesar to »neobičajno« cesto prepovedal in promet skušal usmeriti zopet skozi Ljubljano.⁸¹

* * *

O drugih krajih iz ribniške okolice naj navedemo še nekaj kratkih ohranjenih in znanih podatkov iz srednjega veka:

BREG pri Ribnici se kot nemški »Williginrain«, kar bi po slovensko pomenilo Vrbov breg (srednjevisokonem. wilge = salix = vrba)⁸², prvič omenja leta 1241 ob podelitvi žovneških desetih Turjačanom v vaseh ribniške pokrajine.⁸³ Te desetine so Turjačani leta 1340 prodali Seibotu iz Sajeveca.⁸⁴ Leta 1436 je takratni dvor na Bregu prejel od Celjskih v fevd Friderik Čušperški,⁸⁵ kasneje pa Andrej Lamberger,⁸⁶ ki naj bi ok. 1470 sežidal kasnejši grad.⁸⁷

BREŽE se omenjajo sorazmerno že zelo zgodaj, namreč že leta 1220, ko se tam omenjajo tri turjaške kmetije, zastavljene vite-zom iz Loža.⁸⁸ V 15. stol. je imel ortenburški dvor v Brežah Nikolaj iz Sajeveca,⁸⁹ za drug dvor pa se 1436 omenja, da je opuščen ležal »na hribu ob bukovem gozdu« z mejami »od studenca Šumečič, ki izvira na hribu, in do Ribniškega hriba ter do gozda in studenca na drugo stran na »Kramittach« proti Ugarju.⁹⁰

BUKOVICA je prvič omenjena šele v celjski fevdni knjigi iz 1436, ko je tam dobil Jurij Čušperški v fevd en dvor.⁹¹

DANE, katerih nemško ime Podem oz. Poden priča, da gre za izpeljanko iz »dno«,⁹² se prvič omenjajo leta 1337, ko naj bi Leopold iz Dan, sin Hertleina iz Ribnice, prodal stiškemu samostanu tri kmetije.⁹³ Tri leta kasneje se v neki listini omenja kot priča Bertold iz Dan, čigar potomec Jurij iz Dan je 1436 dobil od Celjskih v fevd dvor v Danah, na katerem je takrat sam bival in h kateremu so pripadale štiri kmetije.⁹⁴

DOLENJA VAS kot nasprotje Gorenje vasi⁹⁵ se omenja že 1241 kot ena od vasi v »pokrajini Ribnica« pa tudi kasneje večkrat v celjski fevdni knjigi.⁹⁶ Leta 1457 je ribniški oskrbnik Andrej Lamberger dobil od cesarja dohodke od kmetij v tej vasi.⁹⁷

GORENJA VAS se omenja prvič obenem z Dolenjo vasjo leta 1241. Leta 1417 je ortenburška desetina od devetih kmetij v tej vasi prešla od Sajeških na njihove sorodnike iz

Šentomperge pri Smledniku,⁹⁸ deset let kasneje pa še dve kmetiji na novo ustanovljeni oltar Celjskih v Ribnici.⁹⁹

GORIČA VAS je kot nemški Weichartsdorf tudi prvič omenjena leta 1241 kot ena od vasi v ribniški pokrajini. Današnje Vikrče pod Šmarno goro so se v srednjem veku imenovali Weykers oz. Waykers in po mnenju J. Kelemine tiči v obeh toponimih osebno ime Wichart.¹⁰⁰ Tudi v Goriči vasi se sredi 14. stol. omenja fevdalni dvor. Leta 1340 so Turjaški prodali Seibotu iz Sajeveca in bratu Tristanu svoj »dvor v Ribnici, ki leži pri Goriči vasi« v obsegu dveh kmetij in mлина pred dvorom ob Bistrici, s kmetijo v tamkajšnjem sadovnjaku in drugo posestjo.¹⁰¹ Ribnica je torej v tem času še vedno pokrajinsko ime, saj leži Goriča vas kar ok. 17 km od današnje Ribnice. Tristan Sajeovski je 1417 imel v tej vasi desetino od petnajst in pol kmetij.¹⁰² Med ortenburškimi fevdi je 1436 Jurij s Čušperka imel eno kmetijo tudi v Goriči vasi.¹⁰³ Grof Friderik Celjski je takrat podelil svojemu vazalu Viljemu iz Šentomperge za zvesto službo kot konjenik z oklepom tudi kmetijo v isti vasi.¹⁰⁴

GRČARICE se kot nemške »Masern« omenjajo šele leta 1498 v urbarju Kočevske Reke, enako kot Grčarske Ravne, ki so bile takrat nemški »Eben«.¹⁰⁵

HROVAČA, v srednjeveških listinah omenjena kot Chrawaczach, Chrowacz, Krabacz, Chrabacz, ima po mnenju L. Hauptmanna ime po Hrvatih, ki naj bi bili naseljeni v tem kraju.¹⁰⁶ Prvič se vas omenja že 1241 kot ena od tistih, ki leže v ribniški pokrajini, enako tudi leta 1340, ko so tamkajšnje desetine prešle od Turjačanov na Sajevske.¹⁰⁷ Leta 1417 se omenja ortenburška desetina v tej vasi od osmih kmetij,¹⁰⁸ enako potem celjska leta 1436.¹⁰⁹

JURJEVICA se prvič omenja leta 1405, ko je Nikolaj iz Sajeveca nakazal ženi za jutrnjo med drugim tudi pol kmetije v »Jurryawicz«.¹¹⁰ Na Jurjevici je 1436 Jurij iz Dan dobil štiri in pol kmetije ter mlin. Isto leto se je tam pobirala desetina od osmih kmetij.¹¹¹

KOT pri Ribnici je omenjen kot »Winkel« s šestimi kmetijami prvič v celjski fevdni knjigi iz 1436.¹¹²

LIPOVEC je tudi prvič omenjen šele v omenjeni fevdni knjigi, ko je Friderik iz Brega pri Radovljici dobil tu v fevd eno kmetijo, za njim pa Viljem iz Nemške vasi.¹¹³

NEMŠKA VAS se je po bavorskih priseljenicah v srednjem veku imenovala Bavar-ska vas, nemško prvič 1417 kot Payersdorff, ko je neki Heinz iz te vasi imel od Tristana Sajevskega v zastavi njegov dvor v Saje-

cu.¹¹⁴ Po izumrtju Ortenburžanov je 1422 grof Herman Celjski od njihovih fevdov podelil Frideriku Ravberju dvor v Nemški vasi z dvema deloma desetine od tega dvora,¹¹⁵ leta 1436 ga je dobil Friderik z Brega, nekaj kasneje pa domačin Viljem iz te vasi, potem pa je bil 1444 znova podeljen Hansu, sinu prej omenjenega Friderika z Brega.¹¹⁶

ORTNEK je bil zgrajen, potem ko so Ortenburžani dobili Ribnico v fevd od Ogleja, vendar se ob delitvi leta 1263 še ne omenja.¹¹⁷ Hauptmann meni, da se je ortneško deželsko sodišče odcepilo od oglejske gastaldije v Ložu že pred letom 1336.¹¹⁸ Prvič se omenja leta 1335, ko je Bernard, sin Gerloha s Kravjeka, prodal posest v Rešnici in Slevici Eberhartu Pfefelu, tisti čas ortenburškemu gradščanu na Ortneku (»purchgrafen ze Ortenek«).¹¹⁹ Naslednje leto je patriarh Bertrand podelil grofu Otonu Ortenburškemu kot oglejske fevde gradove Ortnek, Poljane in Kostel.¹²⁰ Na Ortneku je bila 18. junija 1343 sklenjena poravnava v dolgotrajnem sporu med Ortenburžani in Turjačani; slednji so se morali odpovedati med drugim zahtevam do grajskega griča Ortneka.¹²¹ Grad Ortnek s kočevskim ozemljem dobijo leta 1425 in 1436 Celjski v fevd od Ogleja.¹²² Po 1456 odda Friderik III. grad v zastavo dotedanjima celjskima oskrbnikom bratoma Juriju in Hansu Lenghaimerjema za posojenih 1100 funtov pfenigov.¹²³

OTAVICE so nastale iz samotnih kmetij v teku 14. stoletja. Prvič se omenjajo leta 1340, ko so Turjaški prodali Seibotu iz Sajeveca poleg druge posesti tudi tri kmetije »zem Ottawnich«.¹²⁴ Po celjski fevdni knjigi iz 1436 je Friderik z Brega dobil poleg druge posesti tudi rovt, imenovane Moravice, pri vasi Otavice v ribniški fari.¹²⁵

PRIGORICA se kot nemški Pucheldorf tudi prvič omenja leta 1436 kot bivša ortenburška, sedaj celjska posest z dvema kmetijama.¹²⁶

RAKITNICA je nastala iz samotnih kmetij konec 14. ali v začetku 15. stoletja. Prvič se omenja 1427, ko je grof Herman Celjski podaril svojemu novemu oltarju v ribniški farni cerkvi razno posest, med drugim tudi desetino od desetih kmetij »in Rakitnik«.¹²⁷ Del dohodkov te vasi, ki je spadala v ribniško gospostvo, je 1457 dobil v zastavo ribniški oskrbnik Andrej Lamberger.¹²⁸

SAJEVEC se v srednjeveških listinah večkrat omenja, predvsem rod vitezov, ki so imeli v tej vasi svoj dvor in posest in se zato imenovali po njej. Sodeč po osebnih imenih so prišli iz nemških krajev. Tako se 1332 prvič omenjata brata Seibot in Tristan iz Sajeveca (»von Ruozpach«) kot pečatnika neke

listine.¹²⁹ Nemški Ruozpach, Ruospach, Ruezzpach, Ruesspach in podobno je seveda prevod slovenskega toponima Sajevec (Russ = saje) za potok temne, sajaste barve.¹³⁰ Seibot in Tristan sta 1340 kupila od treh Turjačanov dvor v Goriči vasi z dvema kmetijama, mlinom na Bistrici, kmetijo v sadovnjaku, tremi kmetijami v Otavicah in 15 kmetijami v Poljanah ob Kolpi ter desetini v osmih vaseh,¹³¹ ki so jih Turjačani bili 1241 dobili v fevd od Konrada Žovneškega. Deset let kasneje sta prodala Ortenburžanom desetino od kmetij v Poljanah.¹³² Na listini iz 1367 je ohranjen v rdečem vosku pečat Tristana z grbom, ki prikazuje drevo na trihibu,¹³³ podobno kot kasneje v grbu Soseških. Seibotova vdova Katra je 1401 prodala vojvodinji Viridi kmetiji pri Št. Joštu v polhograjski fari.¹³⁴ Bila je iz družine Krumperških in njene štiri hčere so leta 1410 odprodale vso krumperško dediščino po materi.¹³⁵ Sin (ali nečak) Nikolaj Sajeovski je ob poroki leta 1405 nakazal ženi Elizabeti Šumberški za jutrnjo, seveda z dovoljenjem fevdnega gospoda grofa Friderika Ortenburškega, svoj dvor v Brežah, dvor v Sajevcu ter svoj del desetine v Jurjevici, Brežah in Slatniku.¹³⁶ Njegov stričnik, tudi Tristan, je 1406 odprodal Frideriku Ortenburškemu osem kmetij v gospostvu Lož,¹³⁷ leta 1417 pa je svojima bratrancema Viljemu in Tristanu iz Šentomperge pri Smledniku podaril in predal svoj dvor v Sajevcu ter desetino v Goriči vasi, Hrovači in Gorenji vasi,¹³⁸ kar je kasneje Viljemu podelil tudi Friderik Celjski za zvesto službo kot oklepnik.¹³⁹ Cesar Friderik III. je okoli 1466 podelil ribniškemu oskrbniku Andreju Lambergerju med drugim tudi dva dvora v Sajevcu z vsem pripadajočim in desetino.¹⁴⁰

SUŠJE se kot nemški prevod Dürre prvič omenja tudi že 1241 med desetinskimi vasi v ribniški pokrajini, enako tudi še sto let kasneje.¹⁴¹ Ko je to desetino med 1436—1445 dobil od Celjskih v fevd Martin Sajeovski, je pri Sušju navedeno, da ima vas šest kmetij.¹⁴²

Tudi VELIKE POLJANE se kot »Polan« prvič omenjajo leta 1241, ko je Konrad Žovneški tamkajšnje desetine z onimi iz Dobropolj in Ribnice kot oglejski fevd odstopil svojemu vazalu Herbordu Turjaškemu.¹⁴³ M. Kos je menil, da gre tudi pri Poljanah za širše pokrajinsko ime. Ko je 1264 oglejski patriarh podaril Stični desetino od krčevin na velikolaški posesti, so meje nove posesti tekle od Boncarjev do Podstrmice in na vzhod do meja vasi Velike Poljane.¹⁴⁴ Leta 1296 je imel Oton Turjaški od Ortenburžanov v fevdu dvanajst kmetij v Velikih Poljanah.¹⁴⁵

Tudi v tej vasi je imel svoj sedež manjši vitez, imenovan Poljanski. Leta 1343 je bil to Ernest »von Polan«.¹⁴⁶ Cerkev sv. Tomaža se omenja leta 1423, ko je ribniški tržan in kolar Štefan Nundorfer zastavil svojo kmetijo v Lopati tej cerkvi in njenim ključarjem za posojenih 10 mark šilingov.¹⁴⁷

KRATICE

Večkrat uporabljane kratice pomenijo: AS = Arhiv SR Slovenije v Ljubljani, kronološka zbirka listin; AS Celje = Listine grofov Celjskih iz let 1262—1456, nekoč v Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju, sedaj v Arhivu SR Slovenije; AS, Pleterje = Listine samostana Pleterje iz 1304—1595, nekoč v Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju, sedaj v Arhivu SR Slovenije; AS, Velesovo = Listine samostana dominikank v Velesovem iz 1163—1753, nekoč v Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju, sedaj v Arhivu SR Slovenije; CFK = Celjska fevdna knjiga iz let 1436—1456, nekoč Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju, rokopis B 313, sedaj v Arhivu SR Slovenije; GMDS = Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo; Gradivo 3, 4, 5 = F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku III, IV. in V. zvezek, Ljubljana 1911, 1915 in 1928; GZL = Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I—XII, Ljubljana 1956 do 1968; Hauptmann, Erläuterungen = L. Hauptmann, Erläuterungen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer I/4, 1924; HHStAW, AUR = Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien, Allgemeine Urkundenreihe (Hišni, dvorni in državni arhiv na Dunaju, Splošna vrsta listin); Kos, Topografija = M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500) I—III, Ljubljana 1975; MC = A. Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae, od MC V H. Wiessner; MHVSt = Mitteilungen des Historischen Vereins für Steiermark; MMVK = Mitteilungen des Museal-Vereins für Krain; UBK II = F. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain, II. Band, 1884.

OPOMBE

1. Arheološka najdišča Slovenije, SAZU, Ljubljana 1975, str. 237—238. — 2. ravno tam, str. 100—101. — 3. M. Kos, Kolonizacija in populacija v srednjem veku, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I., Ljubljana 1970, str. 71, 80—81. — 4. Hauptmann, Erläuterungen, str. 467. — 5. Kos, Topografija, str. 519—521. — 6. MC IV/2, str. 993 (register). — 7. E. Kranzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten II. Teil, 1958, str. 176. — 8. Gradivo Milka Kosa za zgodovino kolonizacije, zvezek Kočevje, list Ribnica-Sodražica, zapuščina M. Kosa fasc. 10 v Zgodovinskem inštitutu M. Kosa pri SAZU. — 9. L. Hauptmann, Karantanska Hrvatska, Zbornik kralja Tomislava, 1925,

- str. 316. — 10. kot opomba 8. — 11. Listina 1220 IV 7. Turjak, sedaj v AS, obj. UBK II, str. 25–26, reg. Gradivo 5, 310. — 12. Hauptmann, Erläuterungen, str. 403–404. — 13. Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 221. — Krajevni leksikon Slovenije II. zv., Ljubljana 1971, str. 572. — A. Skubic, Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine. Za natis priredil notar J. Lesar. Buenos Aires 1975, str. 279. — 14. P. v. Radics, Zur Geschichte der Aursperge, v: F. Schumi, Archiv f. Heimatskunde II. Bd, str. 238–242. — 15. Gradivo 3, str. XVI. — 16. Carniola 3, 1912, str. 93–94. — 17. Gradivo 4, 533, 540. — 18. H. Dopsch, Die Grafen von Cilli — Ein Forschungsproblem? Südostdeutsches Archiv 17/18. Bd, 1974/75, str. 12. — 19. P. v. Radics, Herbard VIII. Freiherr zu Auersperg, Wien 1862, str. 4. — E. Cevc, Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom, Ljubljana 1981, str. 42–44 (slika). — 20. A. Skubic o. d., str. 279. — 21. J. L. Schönleben, Genealogia illustrissime familiae principum, comitum et baronum ab Aursperg, Labaci 1681, str. 4–5. — 22. ravno tam, str. 3. — F. X. Richter, Die Krainischen Aursperge, Hormayr's Archiv 12, 1821, str. 159. — 23. Listina 1241 V 8. Perovo- obj. UBK II, 87–88 — listina 1241 V 8. Perovo- regest: MMVK 18. 1905, str. 124, št. 3, Gradivo 5, 766. — 24. kot opomba 8. — 25. Hauptmann, Erläuterungen, str. 403–404. — 26. Listina 1263 IV 25. Kranjska, obj. MC IV, 2805 — 27. Listina 1303 V 11. Žužemberk, AS, Velesovo. — 28. Listina 1327 XII 10. Stari trg pri Ložu, nekoč HHStAW, AUR, Rep. III, sedaj AS. — 29. Listina 1343 IV 23., reg. MMVK 18, 1905, str. 162, št. 69. — 30. Listina 1343 VI 18. Ortnek, reg. MMVK 18, 1905, str. 163–166, št. 70. — 31. Listina 1384 V 3. Celje, nekoč HHStAW, sedaj AS, Celje. — 32. Listina 1389 II 19. Čedad, obj. F. Krones, Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, Graz 1883, str. 124–125; listina 1425 V 6. Celje, nekoč HHStAW, sedaj AS, Celje. — 33. Listina 1340 VII 25. (Ribnica), nekoč HHStAW, Rep. III, sedaj AS. — 34. Listina 1343 IV 24. s. l. v HHStAW, AUR. — 35. Listina 1350 VII. 1. Ribnica v HHStAW, AUR. — 36. Listina 1352 III 19. Ribnica v HHStAW, AUR. — 37. Listina 1372 IX 12. Ribnica v AS. — 38. Valvasor, Ehre, XI, 322. — 39. Listina 1375 III 3. Ribnica, reg.: MHVSt 6, 1855, str. 260, št. 185. — 40. Listina 1384 V 26. Ribnica, insert v listini 1384 VI 1. Čedad v HHStAW, AUR. — 41. Listina 1397 XI 30 s. l. v AS. — 42. K. Kovač, Ein Zehentverzeichniss aus der Diözese Aquileia vom Jahre 1296, Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung 30, 1903, str. 635. — 43. F. Schumi, Archiv für Heimatkunde I. Band, 1882, str. 95. — 44. Kot opomba 33. — 45. Listina 1353 IV 3. s. l. v AS. — 46. Listina 1363 V 1. Videm v HHStAW, AUR, obj. F. Schumi, Archiv f. Heimatkunde I., 30–31. — V. Steska v Dom in Svet 9, 1896 str. 117 (s prevodom). — 47. Listina 1366 III 29. Ribnica, reg. MMVK 19, 1906, str. 50–51. — 48. Listina 1366 III 29. Ribnica, reg. MMVK 19, 1906, str. 51, št. 161. — 49. Listina 1372 VI 15. s. l. v AS. — 50. Listina 1383 XI 25. Lož, obj. MHVSt 6, 1855, str. 267. — 51. Listina 1389 III 14. Čedad, nekoč v HHStAW, Rep. XIV, sedaj AS. — 52. Listina 1405 V 4. Ribnica v AS. — 53. Listina 1404 X 30. s. l. v AS. — 54. Listina 1492 XII 17. Linz, kopija v Archiv für Niederösterreich na Dunaju, Ms. 17/8 (1489 do 1493), fol. 137. — 55. Listina 1377 XI 23. s. l., reg.: MC X, 837. — 56. M. Kos, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1955, str. 310. — 57. Listina 1425 V 13. Celje, nekoč HHStAW, sedaj AS, Celje. — 58. Listina 1427 IX 1. Celje, nekoč HHStAW, sedaj AS, Pleterje. — 59. CFK 1436 do 1456. — 60. Listina 1457 VI 12. Kranj, kopija HHStAW, Ms. B 360, fol. 54–54 v. — 61. Listina 1462 IV 21. v HHStAW, AUR. — 62. Listina 1470 V 10. s. l. v HHStAW, AUR. — 63. Hauptmann, Erläuterungen, str. 466. — 64. Listina 1417 XII 6., reg. MMVK 20, 1907, str. 178, št. 309. — 65. Listina 1473 X 10., kopija v Nadškofijskem arhivu v Vidmu, Protokoli 4, 1473, fol. 363 v, prim. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko l. 1891, str. 23. — 66. Valvasor, Ehre, IX, 121 in Opus insignium armorumque, 1687–1688, rokopis MR 160, fol. 22 v Sveučilišni knjižnici v Zagrebu. — 67. Listina 1335 IX 29. V HHStAW, AUR, slika MC IX, slikovne priloge. — 68. Dopis od 1580 VI 11. v AS, Vicedomski arhiv fasc. 260 (prej I/135). — 69. J. Vrhovec, Der schwäbische Chronist Burghardt Zink und eine interessante Schule zu Reifnitz in Unterkrain, MMVK 13, 1900, str. 1–16, I. Simonič v Kočevskem zborniku 1939, str. 61–62. — 70. Listina 1405 V 4. Ribnica v AS. — 71. Kot opomba 58. — 72. Listina 1473 XI 6. s. l. v AS. — 73. Listini 1481 III 24. Videm, kopija v Nadškof. arhivu v Vidmu, Protokoli 10, 1481–1484, fol. 350, 350 v in 1490 VII 30. Ribnica, ravno tam, Chiese a parte imperii, fasc. Carniola, Ribnica 1490–1530. — 74. Stanko Jug, Turki napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, GMDS 24, 1944, str. 10, 12–13, 20–21, 27, 31, 34, 57, 58. — 75. Valvasor, Ehre, XI, 467. — 76. Koncept iz junija 1509 v Tirolskem deželnom arhivu v Innsbrucku, Maximiliana XIV, Schuber 48, fol. 79. — 77. Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937, str. 221. — Krajevni leksikon Slovenije II, str. 573. — I. Simonič v Kočevskem zborniku, 1939, str. 70. — 78. Listina 1492 X 23. Linz, insert v potrditvi od 1571 VI 16. Gradec, kopija Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Notranjeavstrijska privilegijska knjiga II (1568–1580), fol. 103–104. — 79. I. Simonič v zborniku »500 let mesta Kočevje«, 1471 do 1971, str. 28. — 80. A. Dimitz, Geschichte Krains II. Bd, str. 104. — I. Simonič v Kočevskem zborniku 1939, str. 77. — F. Gestrin, Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja, SAZU, 1965, str. 195 (napačno, da v prvi četrtini 15. stoletja). — 81. Listina 1496 VIII 13., obj. GZL IV/34. — listina 1496 XII 7., obj. GZL X/95. — 82. M. Lexer, Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, 1906⁸, str. 385. — 83. Kot opomba 23, Kos Topografija, 43. — 84. Kot opomba 33. — 85. CFK 1436, fol. 41. — 86. HHStAW, Ms. W(eiss) 724 fol. 271 v. — 87. Valvasor, Ehre, XI, 651. — 88. Kot opomba 11, M. Kos, Topografija, str. 57. — 89. Listina

1405 V 11. Kočevje v AS, CFK 1436, fol. 16 v, 23. — 90. CFK 1436, fol. 16. — 91. CFK 1436 fol. 2 v, Kos, Topografija, 62. — 92. F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika, A-J, Ljubljana 1976, str. 104—105. — 93. M. Mikuz, Topografija stiške zemlje, Ljubljana 1946, str. 58., J. M. Grebenc, Gospodarska ustanovitve Stične ali njena dotacija leta 1135, Stična 1973, str. 60, št. 184., Kos, Topografija, str. 94. — 94. Listina 1340 VII 25. s. l. nekoč HHStAW, Rep. III, sedaj AS. — CFK 1436, fol. 16. — 95. M. Kos, »Vas« in »selo« v zgodovini slovenske kolonizacije, Razprave SAZU V, 1966, str. 90. — 96. Kos, Topografija, str. 666. — 97. HHStAW, Ms. B 360, fol. 43. — 98. Listina 1417 V 4. s. l. v HHStAW, AUR, — CFK 1436, fol. 21. — Kos, Topografija, str. 670. — 99. Kot opomba 58. — 100. Zbornik zimske pomoči 1944, str. 393. — 101. Listina 1340 VII 25. s. l. nekoč HHStAW, Rep. III, sedaj AS. — Kos, Topografija, str. 671. — 102. Listina 1417 V 4., HHStAW, AUR. — 103. CFK 1436, fol. 2 v. — 104. ravno tam, fol. 40 v. — 105. AS, Vice-domski arhiv fasc. I 12; — Kos, Topografija, str. 180, 511. — 106. Kot opomba 9. — 107. Kot opomba 23 in 33. — 108. Listina 1417 V 4. s. l. v HHStAW, AUR. — 109. CFK 1436, fol. 21, 47 v. — 110. Listina 1405 V 11. Kočevje v AS. — 111. CFK 1436, fol. 16, 20, 21, 22, 61. — 112. ravno tam fol. 16. — 113. ravno tam fol. 16, 20, 22, 26, 61. — 114. Listina 1417 V 4. s. l. v HHStAW, AUR. — 115. Listina 1422 V 24., nekoč v Hofkammerarchivu na Dunaju, sedaj AS. — 116. CFK 1436, fol. 20, 22, 26, 61. — 117. Kot opomba 26. — 118. Hauptmann, Erläuterungen, str. 470. — 119. Listina 1335 XI 12. s. l. HHStAW, Rep. III, sedaj AS; — Kos, Topografija, str. 405. —

120. Listina 1336 VI 24. s. l. v HHStAW, AUR. — 121. Listina 1343 VI 18. Ortnek, reg. MMVK 18, 1905, str. 163—166, št. 70. — 122. Listini 1425 V 6. Celje in 1436 VIII 16. Celje, HHStAW, sedaj AS, Celje. — 123. HHStAW, Ms. B 360, fol. 46—46 v. — 124. Listina 1340 VII 25. (Ribnica), HHStAW, Rep. III, sedaj AS; — Kos, Topografija str. 412—413. — 125. CFK 1436, fol. 20, 21, 22, 61. — 126. ravno tam, fol. 20, 22, 61. — Kos, Topografija, str. 485. — 127. Listina 1427 IX 1. Celje, HHStAW, sedaj AS, Pleterje, — Kos, Topografija, str. 503. — 128. HHStAW, Ms. B 360, fol. 43. — 129. Listina 1332 VIII 10. s. l. v AS. — Kos, Topografija, str. 531. — 130. F. Bezljaj, Slovenska vodna imena II., SAZU, 1961, str. 170—171. — 131. Listina 1340 VII 25. (Ribnica), HHStAW, Rep. III, sedaj AS. — 132. Listina, 1350 VII 1. HHStAW, AUR. — 133. Listina 1367 IX 12. s. l. HHStAW, Rep. III, sedaj AS. — 134. Listini 1401 III 23. s. l. — GZL II/42 in 1401 Iv 24. — GZL VII/55. — 135. Listina 1410 VIII 26. s. l. v AS. — 136. Listina 1405 V 11. Kočevje v AS. — 137. Listina 1406 V 25. s. l. v HHStAW, AUR. — 138. Listina 1417 V 4. s. l. HHStAW, AUR. — 139. CFK 1436, fol. 40 v. — 140. HHStAW, Ms. W 724, fol. 271 v. — 141. Kot opomba 23. — listina 1340 VII 25. (Ribnica), HHStAW, Rep. III, sedaj AS. — Kos, Topografija, str. 591. — 142. CFK 1436, fol. 47 v, 63 v. — 143. Gradivo 5, št. 765. — Kos, Topografija, str. 459. — 144. Listina 1264 IV 22. Čedad, obj. UBK II, 259—260. — prim. M. Mikuz, Topografija stiške zemlje, str. 49. — 145. Listina 1296 XII 28. Waldenberg, obj. MC VI, 365. — 146. Listina 1343 VI 18., reg. MMVK 18, 1905, str. 163 do 164. — 147. Listina 1423 IX 29. s. l. v AS.

ROMARSKA CERKEV PRI NOVI ŠTIFTI PRI RIBNICI — ODMEV SANMICHELLJEVE ARHITEKTURE V SLOVENIJI

DAMJAN PRELOVŠEK

Romarsko cerkev pri Novi Štifti pri Ribnici na Dolenjskem, enega ključnih spomenikov pri oblikovanju baročnega stavbarstva v Sloveniji, je doslej v strokovni literaturi temeljiteje predstavil Nace Šumi. Spomenik je poskusil povezati s tipološko podobno, prav tako centralno zasnovano bramantesko Marijino cerkvijo v Lodiju pri Milanu.¹ Pričujoči članek poskuša najti bližnejše vzore za nastanek cerkve pri Novi Štifti, ne pa ovreči vseh Šumijevih dognanj. Teza, da naj bi naš spomenik nastal po vzoru ob koncu 15. stoletja sezidane cerkve v Lodiju, je dvomljiva že zaradi prevelikega časovnega razločka. Po drugi strani pa se primerjava ne zdi zadovoljiva tudi zato,

ker ne upošteva premikov v umetnostni in duhovni sferi srede 17. stoletja na Slovenskem. Romarska cerkev pri Novi Štifti ni samo nasledek večstoletne tradicije tudi na Kranjskem delujočih lombardskih stavbarjev, ampak je nastala v prelomnem času, ko so v sosedstvu severne Italije beneški vplivi začeli izpodrivati lombardske. Ideal je postala umetnost središča Serenissime, primanjkovalo pa je izurjenih stavbarjev, ki bi bili tudi v nadrobnotih sposobni uveljaviti novo stavbno modo. Cerkev je zanimiva torej kot kompromis med hotenjem in možnostmi, v katerem se zrcali stopnja kulturne zrelosti slovenskega ozemlja, ki se zaradi turške nevarnosti, duhovnega ne-